

Biografija kaip civilizacijos kontrolinis principas: LDK politikos atvejis

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: tomas@hi.vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjama biografija kaip civilizacijos kontrolinis principas. Biografija traktuojama dvejopai: 1) kaip tam tikros subcivilizacijos gyvavimo tarpsnio įsirašymas į civilizacinę aplinką ir 2) kaip iškilus veikėjo, lėmusio (sub)civilizacijos pokyčius, gyvenimo įrašymas į istorinę visuomenės atmintį. Teigiama, kad abu – didžiojo ir mažojo – įrašymo atvejai sudaro sąveiką, kurios metu formuojasi mūsų kaip istorinės visuomenės dalių tapatumas. Nagrinėjami du Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) istorijos tarpsniai pereinamaisiais laikotarpiais: formuojantis krikščioniškajai visuomenei ir integruojantis piliečių bendrijai ypatingoje bažnytinės unijos subcivilizacijoje. Iškeliama Vytauto Didžiojo kaip LDK biografo, įrašiusio Lietuvos visuomenę į Vakarų civilizacijos metraščių (krikščionybės skleidimas) ir suteikusio jai ypatingos Vakarų subcivilizacijos rangą (bažnytinės unijos idėja), figūra. Remiantis LDK atveju kritikuojama Toynbee'o civilizacijos teorija kaip pernelyg apriorinė ir abstrakti. Iškeliama tezės: 1) civilizacija išskyla tik kaip priešiška kitoms kultūroms kūrybinė visuma; 2) pagonybė (plačiaja prasme – civilizacija, siaurąja – religija) Europos centre išsilaikė kaip politinis kompromisas, ypatingas valstybinės tvarkos, žinomos *pax lithuanica* vardu, receptas; 3) civilizacijų plėtros veiksnys – jų sąveika, kuri savo ruožtu trina skirtis tarp jų, drauge – atskiros civilizacijos požymius.

Raktažodžiai: civilizacija, biografija, egzistencija, istorinė visuomenė, tapatumo krizė

ĮVADAS

Kas bendra tarp civilizacijos ir individo? Civilizacija – tam tikros visuomenės kūrybinė visuma, išsiskirianti mažiau aktyvių visuomenių fone tiek laiko, tiek erdvės atžvilgiu. Atrodo, civilizacija lygintina su individu: tiek savo veikimu istorijos „pirmajame plane“, tiek savo kūrybiniais siekiais, tiek gyvendama nuo gimimo iki mirties. Gimdamos, kovodamos tarpusavyje ir mirdamos civilizacijos teikia žmonijos istorijai intrigą nelyginant individas savo gyvenimo vingiais, aprašytais biografijoje. Bet kokia civilizacija, kaip ir individo gyvenimas, išskyla kaip įrašas tam tikroje aplinkoje, civilizacijos (ar gyvenimo) rutuliojimosi fone, kuris taip pat reikalingas supratimui. Kaip minėta, fonas gali būti tiek erdvinis, tiek laikinis: civilizacija ribojasi su „barbariškomis“ tautomis tiek topologine, tiek chronologine prasmėmis. Kitaip tariant, civilizaciją kaip tokią suponuoja jos „barbariškas“ fonas, besidriekiantis *topos* ir *chronos* kryptimis. Fono ir pirmojo plano veikėjo skirtis leidžia kalbėti apie dvejopas – pavidalo ir trukmės – ribas. Visuomenės kūrybinis nuosmūkis, sudarantis blyškų foną ryškiam civilizacijos tarpsniui, žymi ir jos mirtį, lygintiną su individo mirtimi. Civilizacijos nelyginant veikėjo, išnyrančio pirmame plane tam tikru laiku, ribos – dar viena civilizacijos ir individo lyginimo plotmė. Taigi civilizacija ir individas lygintini dėl judviejų kūrybinio aktyvumo bei įribinančio apibrėžtumo, leidžiantys įrašyti jų istoriją į foną *topos* ir *chronos* plotmėse.

Tačiau lyginimo galimybė parodant tam tikrus panašumus dar nereiškia analogijos abipusės sąveikos prasme. Ar galima kalbėti apie civilizacijos ir individo analogiją, t. y. sąveiką tam tikroje bendroje (*logos*) plotmėje, jei civilizacijos ir individo gyvenimai nei *topos*, nei *chronos* prasme nelygintini? Ar tai nėra nebendramatės figūros, turinčios savitus reiškimosi fonus ir hermeneutines prieigas? Ar nėra individo gyvenimas – nykstamai mažas dydis civilizacijos raidoje, net jei ši – baigtinė?

Straipsnyje ieškosiu individo istorijos įrašymo (bio-grafijos) į jo gyvenamąją aplinką ir civilizacijos įrašo žmonijos kūrybinės raidos fone sąsajų. Jų nagrinėjimas kaip dalies ir visumos vadovaujantis hermeneutinėmis-fenomenologinėmis priegomis gali neduoti rezultatų dėl to, kad individas ir civilizacija¹ bei jų tapsmo aplinkos – pernelyg skirtingos tiek trukmės (*chronos*), tiek vietos (*topos*) atžvilgiu. Nepaisant šių sunkumų, tam tikro individo biografiją galima nagrinėti kaip civilizacijos kontrolinį principą, t. y. kaip kūrybinės visumos patikros „iš apačios“ principą, padedantį atskleisti jos bruožus. Pasak Toynbee'o, svarbiausias jų – atsparumas iššūkiams, kurie paverčiami kūrybiniais stimulais. Čia lieka neaišku, kokie iššūkiai skatina atsinaujinti civilizaciją ir kokie sugniuždo ją lygiai kaip neaišku, kuri iš kovojančių visuomenių nusipelno civilizacijos rango². Štai šiais neaiškiais, pereinamais atvejais reikalingas tam tikros civilizacijos kontrolinis principas, kuriuo gali tapti individo, išnaudojusio arba ne istorijos teiktus iššūkius ir priklausiusio ar net kūręsio tam tikrą visuomenę, biografija. Bet kuri biografija yra įrašymas dvejoja prasme: į to meto aplinkybių ratą ir mūsų interpretacinį ratą. Sąveikaujant šiems ratams rašoma istorija, tiksliau, ji įrašoma į mūsų siekių ir prisiminimų visumą.

Taigi pirmiausia remdamasis Kavoliu iškelsiu „detalę“ kaip civilizacijos kontrolinį principą. Vėliau panagrinėsiu Toynbee'o iššūkio ir atsako teoriją, kurią tikrinsiu pasitelkęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją ir jos veikėjo biografiją. Drauge iškelsiu klausimą apie LDK visuomenės priklausymą tam tikrai civilizacijai, jai atsakant į istorinius iššūkius.

„DETALĖ“ IR CIVILIZACIJA KAIP VISUMA

Civilizacijų tyrinėtojas V. Kavolis pabrėžia „detalės“, teksto, įvykio vietoj metastruktūrų vaidmenį sociokultūrinėse civilizacijų studijose. „Detalė“ traktuotina kaip civilizacijos, su kuria ji siejama, kontrolinis principas. Taigi Kavolis civilizaciją laiko kultūros visuma, kuri yra reikalinga „detalės“ tiek kaip kūrybinis principas, teikiantis jai judrumą, tiek kaip metodologinis principas, leidžiantis ją apibrėžti ir atskirti nuo kitų civilizacijų. Viena ar kita civilizacija kaip tokia gali iškilti tik būdama ypatinga, jei ne priešiška, kitų atžvilgiu. Perfrazuojant C. Schmitą, civilizacijos iškyla tik kariaudamos tarpusavyje. Civilizacijų ypatingumas ir priešiškumas maitina vienas kitą. Maža to, civilizacijų karas praturtina puses naujais pasiekimais ne tik karybos srityje. Čia paminėtini kryžiaus žygiai į Artimuosius Rytus ir Čingis chano Kinijos antpuoliai. Antai, kryžiaus žygiai ne tik vertė tobulinti karo organizacines formas³ ir nuolat

¹ Skirtingai nei, tarkim, individas ir tauta. Apie individo ir tautos sąsajas žr. (Kačerauskas 2006). Tiesa, yra tautų, kurios, anot civilizacijų tyrinėtojų (Toйнби 1991), sudaro atskiras civilizacijas (pvz., japonų).

² Tarkim, tam tikra civilizacija nepajėgia atsispirti savo barbariškai kaimynei. Viena, kova tarp visuomenių reiškia ir pasiekimų mainus. Kita, nugalėtoji „barbariška“ pusė reiškia jos aukštesnį karo meną, vadinasi, ir (bent tam tikrą) civilizacinį pranašumą.

³ Įkurtas vienuolių-karių (tamplierių) ordinas įtvirtinti kariniams laimėjimams Artimuosiuose Rytuose ir apsaugoti maldininkus jų kelionės po Šventąją žemę metu.

atnaujinti karinę ekipuotę⁴, ne tik užgrūdino tamplierių kovinę dvasią, bet ir atvėrė arabų kultūrą, kuri leido Vakarams susigrąžinti Aristotelio palikimą. Tuo tarpu Čingis chano aplinka ne tik perėmė iš kinų amatų (pvz., medicinos) paslaptis, bet ir sėslią gyvenseną.

Bene du šimtus metų LDK sąlytis su Vakarų civilizacija tebuvo karinio pobūdžio. Maža to, Lietuva atrasta (1009 m.) Vakarų pasaulio tik kaip šv. Brunono (Bonifaco) kankintoja, t. y. kaip priešiškas Vakarų civilizacijai kraštas. Mano didžioji tezė: *civilizacija iškyla tik kaip priešiška kitoms kultūroms kūrybinė visuma*. Iki šv. Brunono nukankinimo Lietuva buvo niekas – jos vardas nebuvo įrašytas į civilizacijų „registrą“. Priešškumas (kitybiškumas)⁵ iškyla ne tik erdvės, bet ir laiko lauke. Jei pagoniškoji Lietuva ir buvo civilizacija (ar subcivilizacija), tai tik dėl savo kitoniškumo, kuris iškyla šiuolaikiniams tyrinėtojams (net Lietuvoje), t. y. vakarietišškai mūsų mąstysenai. Tačiau kitybiškumas tėra būtina – ne pakankama – sąlyga civilizacijai apibrėžti. Civilizacija – žmogaus kūrybos visuma, lygintina ir priešintina su kita kultūra. Antraip tai bus barbariškas chaosas, grasinantis civilizuotai tvarkai. Tačiau chaosas – tiek atakuojant išorinės civilizacijos ribas, tiek sėjant netvarką civilizacijos viduje, – jei tai karybos taktika, jau yra tvarka, kuriai būdinga *telos*, anot Aristotelio. Pagoniškos Lietuvos⁶, jau įrašytos į civilizacijų „registrą“, t. y. pripažintos kaip kitybiškos ir priešiškos, barbariškumu verčia abejojti abipusiai civilizaciniai mainai. Vienpusių mainų atveju kaip tik turime civilizacijos ir barbariško pasaulio sąveiką. Turiu omenyje garsųjį lietuvišką skydą, kurį perėmė ne tik Mozūrijos, Čekijos, bet ir Vokiečių ordino kariai. Paradoksas: didžiausi karybos, į kurią buvo nukreiptos visos lietuvių civilizacinės galios, laimėjimai – gynybos srityje. Taigi turime reikalą ne su tvarkos ardymu, bet su tam tikros tvarkos ir taikos gynyba. Jei ginama, mažų mažiausiai yra gintina tvarka kaip žmogaus kūryba – valstybė. *Pax lithuanica* (Rowellas 2001) reiškė lietuviškuoju skydu gintą tvarką, kuri laidavo, kad „seno negriauname, naujovių neįvedame“⁷.

Toynbee's, prie kurio grįšiu kita proga, teigia, kad „geografinė ekspansija yra socialinės ligos išraiška“ (1991: 224) ir žymi civilizacinį nuosmūkį. Maža to, išsiplėtusi imperija tampa pažeidžiama kultūros atžvilgiu, nes dažniausiai „laimėtojai tampa nugalėtųjų kultūros kalniais“ (1991: 222). *Pax lithuanica* – gintina lietuviška tvarka – reiškė trapią pusiausvyrą tarp Rytų pravoslaviškosios ir Vakarų katalikiškosios kultūrų, kurių centre – pažeidžiama pagoniškoji „civilizacija“. Galima iškelti hipotezę, kad šis vaidmuo siekiant surišti tuos pagonių įdirbamame lauke „krūvų akmenų“ (Davies 1998: 153) ir palaikė pagonybės – tų laikų atgyvenos – puoselėjimą. Puoselėti reiškia kūrybingai atnaujinti: atsinaujinimo siekiant atsispirti plūstelėjusiai užkariautų kraštų kultūros bangai būtinybę suvokė Gediminas, siekęs reformuoti pagonybės institucijas⁸. Taigi mano hipotezė:

⁴ Trečiojo kryžiaus žygio metu (1189–1192 m.), t. y. praėjus beveik šimtui metų po pirmojo (1096–1099 m.), grandininiai šarvai ir trumpasis kalavijas tapo atgyvena. Drauge labai padidėjo išlaidos ekipuotei, kurios brangiausia dalis vis dėlto buvo žirgas, užtikrinantis kariuomenės judrumą, drauge – gyvumą: tik galinti staigiai užpulti, lankščiai manevruoti ir laiku atsitraukti kariuomenė išlikdavo gyva, t. y. nesunaikinta prieš. Brangstančios karo išlaidos vertė tamplierius ieškoti finansavimo šaltinių gimtinėse. Taip Vakarų Europoje buvo įkurtas platus tinklas „laisvų ekonominių zonų“ (atleistų nuo mokesčių valdovams), kurių pelno dalis skirta karui Artimuosiuose Rytuose finansuoti. Tamplierių ekonominė korporacija stimuliuo ir finansų (bankų) sektoriaus augimą.

⁵ Nebūtinai karinis susidūrimas.

⁶ Apdainuotos A. Mickevičiaus ir J. Slovackio kita (lenkų) kalba. Elito kitakalbiškumas vertė Lietuvą traktuoti kaip egzotišką dingusį (Mickevičius) kraštą, žadinantį nostalgikiškus atsiminimus (Cz. Miłosz). Šis „kitas“ žvilgsnis drauge išreiškė rūpestį kraštu, kurio praeitis formavo elito savimonę.

⁷ Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro žodžiai.

⁸ Pagrindinė pagonių šventykla Vilniuje ir ją aptarnaujantis kivių krivaitis – šios reformos, vykdytos pagal Vakarų religinės hierarchijos pavyzdį, rezultatas (Rowellas). Iki tol gamtameldystė buvo decentralizuota tiek šventovių (nebuvo pagrindinės), tiek apeigų (pvz., laidojimo) atžvilgiu.

pagonybė (plačiąja prasme – civilizacija, siaurąja – religija), Europos centre išsilaikė kaip politinis kompromisas, ypatingas receptas valstybinės tvarkos, žinomos pax lithuanica vardu.

Vadinasi, kitas (nedaiktinis) civilizacinis pagoniškosios Lietuvos pasiekimas – ypatinga politinė tvarka, pagal kurią mainais į lojalumą, mokesčius bei karinę tarnybą buvo ginamos pagoniškosios imperijos sienos, kurios vis tolo nuo pagoniškosios „civilizacijos“ ribų. Paradoksas: labiausiai šios ribos nutolo, drauge susidarius plačioms provincijoms, pirmaisiais dešimtmečiais po pagoniškosios civilizacijos mirties. Ši metą kaip tik įkūnija Vytauto Didžiojo – paskutinio Lietuvos pagonio valdovo, priėmusio krikščionybę, – veikla. Tai tarsi patvirtintų Toynbee'o tezę, kad kariniai laimėjimai žymi civilizacijos nuosmūkį. Šiuo atveju kalbame apie pagoniškosios civilizacijos politinius laimėjimus pagonybės mirties valandą. Egzistencinės fenomenologijos kontekste tai atitinka kitur (Kačerauskas 2007) plėtotą tezę apie individo egzistencinį gimimą išskylant gyvenimo visumai jo mirties valandą. Tačiau čia nagrinėjame ne individą, bet jo civilizaciją, sąlygotą būties myriop. Kol kas matome tik miglotą paralelę tarp bio-grafijos kaip gyvenimo visumos įrašymo į individo aplinką, auginamą individo egzistencinių siekių, ir civilizacijos, kuri mirties valandą nepaprastai išplečia savo visuomenės egzistencines ribas. Nors tai dar reikia pagrįsti, ryškėja tam tikra priešara Toynbee'o tezei apie civilizacijos nuosmūkį geografinės ekspansijos, paremtos kariniais laimėjimais, metu. Toynbee'o argumentai (karyba ir apskritai technika parazituojanči dvasinių ir socialinių laimėjimų sąskaita, todėl aukštas karybos lygis neišvengiamai vedąs į civilizacijos nuosmūkį) paremti, jo žodžiais tariant, „kruopščia empirine analize“⁹. Čia (ir kitur) taikau kitokią taktiką – tam tikro atvejo (LDK istorijos tarpsnio) analize bandydamas ne apibendrinti žmonijos istorijos „dėsningumus“, o tiesiog pateikti analizės metu iškilusias įžvalgas. Tai suponuoja kitokią prieigą (kiekvienas atvejis kaip ir individas – unikalus), kuri diktuoja nagrinėjimo temą (individo ir civilizacijos sąveika¹⁰).

Prieš tęsdami mūsų atvejo analizę stabtelkime ir paklauskime: ar pagrįsta laikyti Lietuvos pagoniškos visuomenės kūrybinę visumą atskira civilizacija? Toynbee's civilizacijomis laiko 21 visuomenę¹¹, tarp kurių, suprantama, nėra pagoniškosios Lietuvos. Tačiau toje pačioje knygoje (1991) jis kalba apie klajoklių, eskimų, polineziečių visuomenes kaip apie civilizacijas ar bent jau subcivilizacijas (užlaikytas civilizacijas), sėkmingai davusias atsaką gamtiniams iššūkiams. Maža to, Toynbee's pripažįsta, kad kai kurios „barbariškos“ tautos, kaip antai keltų, „įkvėptos helenų iššūkio, sugebėjo išlavinti savo originalų stilių“ (1991: 175). Taigi visuomenės tampa civilizacijomis sąveikaudamos (karas irgi sąveika) su kitomis visuomenėmis. Negana to, bet kokia visuomenė laikoma civilizacija tik kitų barbariškų, t. y. menkiau išsivysčiusių, tautų atžvilgiu.

Lieka atviras klausimas, koks yra visuomenės išsivystymo kriterijus. Karybos (kaip parazituojančius kitų laimėjimų atžvilgiu) ar net technikos (kaip neturinčius pirmenybės dvasinių laimėjimų atžvilgiu) pasiekimus atmeta pats Toynbee's. Jam kriterijus – dvasiniai laimėjimai. Tačiau lieka neaišku, kaip jie pamatuojami ir išreiškiami? Ar ir kuo rašytiniai Vakarų civilizacijos paminklai pranašesni už žodinių pagoniškosios Lietuvos visuomenės paveldą, krikščionių Šventoji Trejybė – už gamtameldžių dievų panteoną (kuris taip pat įkūnija Trejybę), analitinė kalbos struktūra (kokia pasižymi anglų kalba) – už sintetinę (kokia pasižymi lietuvių kalba), mūrinės

⁹ Toynbee'o „kruopšti empirinė analizė“ yra ne kas kita kaip istorinių atvejų selekcija pagal iškeltą teorinį (pvz., iššūkio–atsako) principą. Galima sutikti nebent su tuo, kad tai – kruopštus darbas.

¹⁰ Iškilų asmenybių – genijų – ir civilizacijos sąveika domino ir Toynbee'į, tačiau jo kūrybingo individo sampratą maitina romantinės genijaus koncepcijos, mano kritikuotos kitur (Kačerauskas 2006).

¹¹ Egiptiečių, Šumero, Babilono, Mino, helenų, Vakarų, pravoslavų (pagrindinė), pravoslavų (Rusijoje), Irano, Indijos, indusų, hetitų, kinų, Tolimųjų Rytų (pagrindinė), Tolimųjų Rytų (Korėjoje ir Japonijoje), Sirijos (judėjų), arabų, Andų, majų, Jukantijos, Meksikos civilizacijos.

pilys – už medines¹²? Verta dėmesio mintis, kad pati Lietuva kaip visuomeninė-politinė-karinė struktūra, turinti savitos kultūros bruožus, susidarė tik grėsmės iš Vakarų civilizacijos pusės akivaizdoje. Kitaip tariant, tik karas su Vakarais mobilizavo visuomenę savitos kultūros gynybai, t. y. pačią visuomenę vertė suvokti savo gintiną tapatumą. Tačiau verta sutikti su Toynbee'u, kad visuomenė sukarinama kitų kūrybinių galių sąskaita. Taigi pagoniškosios Lietuvos visuomenės tapatumas vos pradėjęs formuotis kaip gintinas nuo priešiškos civilizacijos buvo pasmerktas dėl militarizmo, užgožiančio visas kitas kūrybinės raiškos sritis.

Iš didžiosios seka mažoji tezė: *civilizacijų plėtros veiksnys – jų sąveika, kuri savo ruožtu trina skirtis tarp jų, drauge – atskiros civilizacijos požymius*. Iliustruosiu vėl iš Lietuvos istorijos. Po krikšto (1387 m.) Lietuva ilgus šimtmečius savinosi Vakarų civilizacijos pasiekimus: raštą, miesto kultūrą¹³, trilaukį žemės apdirbimo sistemą, parlamentarizmo tradicijas, karybos laimėjimus, švietimo sistemą, architektūros madas. Nykstant civilizaciniam priešiškumui, nyksta ir pats civilizacinis savitumas – Lietuva iš „kitokios civilizacijos“ tampa „atsilikusia civilizacija“¹⁴. Tiesa, kalbama apie pagoniškuosius recidyvus (ypač Žemaitijoje) iki pat XVI a. pab., tačiau jie netapo naujos civilizacijos formavimosi veiksniais, veikiau priešingai, jie žymėjo civilizacinį atsilikimą: neišplėtotą parapijų tinklą, drauge švietimo sistemos bei rašto kultūros pavėluotą perėmimą.

Antroji Lietuvos subcivilizacija¹⁵, kaip ir pirmoji, sietina su civilizacine kova, šį kartą – su Rytų (stačiakiškąja) civilizacija. Paradoksas: ši priešprieša, drauge civilizacinis savitumas, tapo įmanomas tik perėmus Vakarų civilizacijos pamatinius sandus. Priešprieša tarp pagoniškosios ir stačiakiškiosios civilizacijų arba nevyko, arba reiškesi menkai: valdantieji pagonys kunigaikščiai politiniais sumetimais¹⁶ priimdavo stačiatikių tikėjimą, kalbą¹⁷ ir kultūrą.

¹² Nors mūrinės pilys buvo pranašesnės už medines karybos požiūriu, medinės – ekologiškesnės. Medinių sienų, t. y. gamtinės aplinkos „draugiškumą“, stambeldžiams patvirtina tas faktas, kad lietuvių kunigaikščiai ir miestų (t. y. pilių) valdytojai žiemą gyvendavo mediniuose trobesiuose, esančiuose aptvarinių mūrinių pilių viduje. Intensyviai kovoms su kryžiuočiais (t. y. Vakarų civilizacija), mūrinių pilių (be Vilniaus, valstybės centre atsirado Gardino, Medininkų, Naugarduko, Trakų pusiasalio) gynybiniuose (vidiniame ir išoriniame) žieduose daugėjo dėl karinių sumetimų. Toynbee'š tai aiškintų taip: plėtoti mūrą Lietuvoje nebuvo gamtinio iššūkio stimulo, kurį suteikė priešiška civilizacija. Tačiau seniausieji mūro pavyzdžiai (Vilniaus žemutinėje pilyje) siekia ankstesnius (XIII a.) laikus ir turi savitus (baltiškojo rishimo) bruožus, kitaip tariant, gali būti laikomi pagoniškosios civilizacijos atributu.

¹³ Pagoniškas miestas – tai piliavietė kaip administracinis (kunigaikščio rezidencija), prekybinis (turgus), gamybinis (specializacija) centras, koks buvo Kernavė ar Vilnius. Miestai (ypač Vilnius kaip politinis centras) ėmė augti Gedimino „atvirų durų“ politikos dėka, t. y. dėl civilizacinių mainų.

¹⁴ Kryždirbystė ir dainuojamasis paveldas, susiformavę veikiant pagoniškiesiems recidyvams, nebėra civilizacijos požymiai, nebent tautinės kultūros.

¹⁵ Apie antrąją Lietuvos civilizaciją (unitų) galima kalbėti su dar didesnėmis išlygomis nei apie pirmąją (pagoniškąją). Pirmą, ji buvo krikščioniška (katalikiškosios ir stačiatikiškosios lydinys), antra, ji buvo „lietuviška“ tik tiek, kiek tai – Lietuvos politikų kūrinys.

¹⁶ Kaip minėjau, tai buvo pagoniškosios politikos dalis.

¹⁷ Tradiciškai kunigaikščiai buvo dvikalbiai: rusenų kalbą jie perimdavo su motinos pienu tiesiogine ir perkeltine prasme – vergės žindyvės buvo rusėnės. Net jei žindė pagonės, Rytų politika (*Drang nach Osten*), kurios šalutinis rezultatas – didėjantis stačiatikių dvariškių svoris, reikalavo rusenų kalbos žinių. Nepaisant to, pagoniškoji (lietuvių) kalba buvo ne tik „tiesi“ valdovų įsakymų (žodinėje kultūroje tai reiškė įstatymo), bet ir „teisi“ religinio ritualo kalba. Prisiminkime garsųjį jaučio aukojimo ritualą, kurio herojus – didysis kunigaikštis Kęstutis, siekiantis taip patvirtinti savo priesaiką krikščionių akyse. Rowello (2001) teigimu, Kęstutis nesijautė įpareigotas laikytis priesaikos, nes ritualas sumaniai buvo atliktas „neteisinga“ rusenų kalba. Paradoksas: pagoniškoji kalba kaip „valdančioji“ savo apogėjų pasiekė būtent po Lietuvos krikšto: dviejų didžiausių ir svariausių Rytų ir Vidurio Europos valstybių valdovai tarpusavyje bendravo lietuviškai. Lietuvių kalbos kaip „valdančiosios“ statusas išliko dar mažiausiai šimtą metų: Jogailos ir Vytauto Didžiojo įpėdinio Kazimiero paskelbimas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu įpareigojo jį išmokti lietuvių kalbą. Inversija: LDK sostas (su visais įpareigojimais) laidavo Lenkijos sostą.

Vertinant civilizacijas pagal jų atsparą ir priešiskumą kitoms civilizacijoms, pirmoji (pagoniškoji) civilizacija neturėjo didelės civilizacinės vertės stačiatikių akyse (kitaip nei Vakarų krikščionių, kovojusių su ja): tai tebuvo *pax lithuanica*, garantavusi stačiatikišką kultūrą, laidas. Civilizacinė vertė – drauge trintis – atsiranda vėliau, antrosios subcivilizacijos metu, kai, viena, etninė Lietuva jau persmelkta (nors ir negiliai) Vakarų civilizaciniais priklausiniais, antra, viešasis gyvenimas paveiktas rusėniškos kultūros, kuri pati formuojasi veikiamą Lietuvos politinės ir kultūrinės aplinkos. Taigi antroji Lietuvos subcivilizacija iškilo, viena, Rytams (Maskvai) rodant priešiskumą „lietuviškajai“ civilizacijai, kita, Vakarams stebintis savo civilizacijos atmainomis¹⁸ jos pakraščiuose.

Civilizacijos vertė priklauso nuo jos vertinimo perspektyvos. Dar vienas paradoksas: antroji Lietuvos subcivilizacija „lietuviška“ (bent jau iš Vakarų perspektyvos) tiek, kiek ji turi rusėniškų sandų¹⁹. Be šių sandų Lietuvos visuomenė nebesudaro ne tik atskiros civilizacijos (atmirus pagonybės recidyvams), bet ir daugiau ar mažiau savitos subcivilizacijos (nesulydžius Vakarų ir Rytų paveldo²⁰). Kiekvienas iš pateiktų „lietuviškosios“ civilizacijos pavyzdžių gali būti traktuojamas kaip jos kontrolinis principas, tačiau čia eisiu kitu keliu: vietoj jų pasirinksiu labiau dinaminį principą – tam tikros epochos veikėjo biografiją kaip įrašą į savo kūrybinę aplinką, kuri tokiu būdu atsinaujina. Kūrybinė reiškia besikeičianti dėl suintensyvėjusių civilizacinių mainų, nors tai ir gresia civilizacinio tapatumo išnykimu.

LDK – ATSKIRA CIVILIZACIJA?

Pateiktus samprotavimus atliepia Toynbee'io „iššūkio“ ir „atsako“ teorija, kuria jis iliustruoja civilizacijų raidą, šalia kitų pasitelkdamas ir Lietuvos istorijos pavyzdžius. Iššūkis – tai išorinis veiksnys, paverčiantis „vidinį kūrybinį impulsą nuolatiniu stimulu, gebančiu įgyvendinti potencialiai galimas kūrybines variacijas“ (Тойнби 1991: 108). Šia prasme Lietuvos istorijos pavyzdžiai jam tampa „kontroliniu principu“. Šis „kontrolinis principas“ atliepia, viena, civilizacijos savitumą, jai kariaujant ir siekiant atsispirti kitai civilizacijai, antra, jis iliustruoja tezę apie dvi „lietuviškos“ (sub)civilizacijos bangas. Pirmoji banga iškyla, pagoniškai Lietuvai kariaujant su katalikiškais Vakaraais („iššūkis“) ir mobilizuojant jėgas veržimuisi į stačiatikiškus Rytus („atsakas“). Antroji banga – unitų Lietuvai bandant atsispirti stačiatikiškai Maskvai, kurios eilė atėjo teikti „atsaką“. Nors Toynbee'o tikslas taikant minėtus „kontrolinius principus“ – patikrinti savo istoriosofinę idėją, šalutinis šios patikros rezultatas – dviejų „lietuviškos“ civilizacijos bangų (subcivilizacijų) teorija.

Ar LDK visuomenė buvo atskira (sub)civilizacija bent vienu iš šių dviejų atveju? Kaip minėta, Toynbee's barbariškos žmonijos istorijos vandenyne išskiria dvidešimt vieną civilizacijos salą. Nepaisant to, jis kalba apie eskimų, klajoklių, osmanų ir spartiečių visuomenes, kurios yra „baisus perspėjimas *kitoms* civilizacijoms“ (Тойнби 1991: 208), t. y. joms pripažįstama tam tikra civilizacinė vertė, nors šios visuomenės ir sustingusios nelyginant „druskos stulpai“. Kaip minėjau, iškyla civilizacinės soties problema: kokia tam tikros visuomenės kūrybinė visuma laikytina atskira civilizacija ar bent subcivilizacija? Bandžiau parodyti, kad

¹⁸ Plg. lietuvių rytietiška (totoriška) taktika Žalgirio (1410 m.), Oršos (1514 m.), Salaspilio (1605 m.) mūšiuose, gotiška kirilica, rusėnų tarmė kaip „lietuviška“ (tiek iš Vakarų (Lenkijos), tiek iš Rytų (Maskvos) perspektyvos) kalba, gotikinės cerkvės.

¹⁹ Svarbiausi jų įsikūnijo unitų bažnyčioje.

²⁰ Beje, tai buvo Vytauto Didžiojo, gimusio ir auklėto pagonimi, programa, įgyvendinta tik po kelių kartų (Lietuvos Brastos unija 1596 m.). Taigi galima teigti, kad tai – pagoniškosios politikos, išgyvenusios apogėjų pagonybės mirties valandą, rezultatas.

visuomenė civilizacinę vertę įgauna tik kaip kūrybinis kontrastas „barbariškai“ aplinkai. Kūrybiniai stimulai palaikomi kariaujant su priešiška „barbariška“ aplinka, statant civilizacijos gynybinę sieną. Tačiau kariaudama visuomenė nuolat rizikuoja prarasti kūrybinius stimulus, kurie nukreipiami vien karybai, taip pati virsdama barbariška. Civilizacijų istorija iškalbinga: visuomenės nuolat patiria nuosmūkius, civilizacijos salos praryjamos barbarystės vandenyno. Problema tokia: be kovos visuomenė neturi stimulo vidinei plėtrai, tačiau nuolatinė kova veda į visuomenės sukarinimą, kuris tampa kliūtimi visuomenės kūrybai.

Šiame kontekste iškyla klausimas: ar Lietuvos sukarinta visuomenė, koks civilizacinis rangas jai bebūtų pripažintas, laikytina „druskos stulpu“, t. y. sustingusia tam tikrame raidos etape visuma? Nagrinėjant mūsų atvejį būtina atskirti du lietuviškos (sub)civilizacijos formavimosi vingius: pagoniškąjį (svetimą Vakarų civilizacijai) ir unijinį krikščioniškąjį (savitą Vakarų civilizacijos modelį). Nereikia manyti, kad 1387 metais Lietuva staiga tapo Vakarų krikščioniškos civilizacijos dalimi ir nauju jos forpostu rytuose (anot Toynbee'o). 1009 m. įrašas, padarytas kankinių krauju, buvo ryškesnis, kadangi jis žymėjo Vakarų civilizacijos pranašumą barbariškos žiaurios tautos atžvilgiu, t. y. nubrėžė civilizacijos salos ribas barbarystės vandenyne. 1387 m. ši riba buvo perkelta tolyn į rytus, kur ji, plaunama stačiatikybės srovių, prarado savo kontūrus. Kitaip tariant, Lietuva, nors ir būdama forpostu, tapo atsilikusiu Vakarų civilizacijos pakraščiu. Kuo labiau ji integravosi į Vakarų pasaulį, tuo greičiau traukėsi geografinė Vakarų civilizacijos riba iš rytų į vakarus. Tačiau integravimasis (drauge – Vakarų civilizacijos atsitraukimas) užtruko kelis amžius. Lietuvos visuomenės karingumo mažėjimas sutapo su jos pagoniškųjų elementų silpnėjimu, trukusiu šimtmečius²¹. Paradoksas: kuo labiau Lietuvos visuomenė integravosi į Vakarų pasaulį savo pagoniškosios civilizacijos sąskaita, tuo ji prasčiau atliko Vakarų civilizacijos gynėjos vaidmenį. Taigi galime kalbėti ne tik apie Vakarų visuomenės, kovojusios prieš barbarišką pasaulį, tapatumo krizę (forposto misija perduodama kitai – naujakrikštų – visuomenei), bet ir apie apsikrikštijusios Lietuvos visuomenės, turinčios atsisakyti savo gintinos pagoniškosios civilizacijos ir prisiimti naujo pasaulio²² gynėjos vaidmenį²³, tapatumo krizę. Naujakrikštų balta marška – *tabula rasa*, kur reikėjo įrašyti savo biografijas, maitinamas nebe protėvių aplinkos, bet iki tol priešiškos „vokiečių“ kultūros. Baltos marškos sindromas lydėjo kovingumo nuopuolį ir žymėjo tapatumo krizę. Tai buvo iššūkis (anot Toynbee'o), prilygęs naujosios žemės iššūkiui. Šiuo atveju naują žemę tapo tėvonija.

Atrodo, istoriniai duomenys paneigia naujakrikštų tapatumo krizę, lydimą karingumo silpnėjimo: sutelkta po karingojo Vyčio²⁴ vėliava naujoji visuomenė (t. y. apkrikštyta bajorija) buvo kaip niekad karinga. Tai liudija XV a. pradžios pergalės prieš rusų kunigaikštys-

²¹ 1710 m. Birutės – paskutinės pagonių kunigaikštienės – garbinimas (Mickūnaitė 2008: 266), Miłoszo aprašyta žalčio neliečiamybė jo gimtajame Lietuvos kaime XX a. pradžioje (Miłosz 1980: 67).

²² Pasaulis tapo naujas tiek naujakrikštams, tiek Vakarų misionieriams; tiek Lietuvos visuomenei, ieškančiai savo naujo tapatumo, tiek Vakarų visuomenėms, nuo šiol ginamoms naujakrikštų.

²³ Šio vaidmens su įkarščiu ėmėsi naujakrikštų visuomenės vedlys – Vytautas Didysis, kuris rūpinosi, kad jo grandiozinis žygis prieš totorius būtų paskelbtas kryžiaus. Naujakrikšto Vytauto kaip kryžiuočio reputacija drauge reikė Vakarų pasaulio gynėjo reputaciją nepaisant to, kad jo kariuomenė pralaimėtame Vorkslas mūšyje (1399 m.) buvo puolančioji pusė. Tikėtina, kad žygiais Vytautas Didysis siekė ne tik išplėsti savo valdas, bet ir sutelkti visuomenę naujoms užduotims.

²⁴ Praėjus šimtmečiui LDK herbas „raitto kario atvaizdas tapo suvokiamas kaip Vytauto portretas“ (Mickūnaitė 2008: 170).

tes²⁵, totorių chanatus ir – svarbiausia – prieš Vokiečių ordiną Žalgirio mūšyje. Tačiau šios pergalės liudija ne tiek naujų (krikščionybės) sėklų vaisingumą neįdirbtoje (nekultūringoje) Lietuvos žemėje, kiek gajų senų ir naujų idėjų derinį. Naujos idėjos vešėjo senoje (pagoniškoje) dirvoje, ir naujakrikštų biografas Vytautas rūpinosi, kad idėjų kaita nevyktų pernelyg greitai²⁶. Naujos idėjos turėjo dygti nelyginant ateities prisiminimas²⁷, bet ne išbrovimas. Pagoniškas karingumas, tarnavęs savosios civilizacijos (tiksliau jos likučių po visuomenės militarizavimo) gynybai²⁸, leido subręsti naujam kultūros kaip visuomenės kūrybos dariniui, sutelkusiam visuomenę. Taip pagoniškosios „civilizacijos“ mūša sukėlė „lietuviškosios“ subcivilizacijos bangą. Paradoksas čia toks: pagoniškoji visuomenė karinės galios viršūnę pasiekia savo mirties valandą²⁹.

Lietuvos istorijos lūžio epizodas iliustruoja Toynbee'o doktrinas apie pražūtingą civilizacijai visuomenės sukarinimą, apie naujosios žemės iššūkį bei apie skilimą ir palingenezę (vidinį atgimimą) tik su tam tikromis išlygomis. Viena, karinė ekspansija į rytus leido perimti stačiatikiškos civilizacijos laimėjimus (raštą, dailę³⁰), kurie pagoniškoje aplinkoje ilgainiui virto „lietuviškos“ (unitų) subcivilizacijos elementais. Visuomenės kultūrinis atsinaujinimas didžiausią šuolį padarė galingiausios karinės ekspansijos metu, kai buvo mobilizuojami ne tik išsiplėtusios (Rusijos kunigaikštysčių sąskaita) Lietuvos, bet ir aplinkinių šalių (Lenkijos, Vokiečių ordino) ištekliai. Kita, naujoji žemė, nors ir tapo stimulu skleisti kultūrai, buvo nauja tik iš dalies: virš jos Perkūno vietą užėmė vokiečių Dievas. Tiesa, naujoji žemė buvusiose rusų kunigaikštystėse stimuliuojo „lietuviškos“ (t. y. unitų) subcivilizacijos iškilimą, tačiau jos šalutinis rezultatas (ukrainiečių ir gudų etnosų susiformavimas) buvo daug patvaresnis. Galiausiai, visuomenės, susitapatinusios su Vakarų civilizacija, skilimas prasidėjo ne tik išnykus bet kokiems atskiros (sub)civilizacijos požymiams³¹, bet ir praradus jos laidą – valstybę. LDK visuomenės skilimas – laimei ar nelaimei – vyko tautiniu pagrindu, ribą vedant tarp dviejų vaizdijamų valstybių: lietuvių ir lenkų³². Vidinis proletariatas čia – lietuviškojo Suvalkijos etnoso mažuma, kuri rėmėsi kitais tautinio krustelėjimo precedentsais (Žemaitijoje).

Taigi mūsų nagrinėti LDK istorijos tarpiniai parodo Toynbee'o doktrinų, maitinamų iššūkio–atsako teorijos, silpnas vietas, nors savo teoriją jis iliustruoja būtent Lietuvos (be kitų šalių) istorija. Pirma, žmonijos istorijoje Toynbee's nepagrįstai išskiria 21 civilizaciją. Yra pereinamųjų civilizacijų formų (kaip LDK unitų visuomenė), kurios neleidžia taip griežtai skirstyti. Antra, civilizuotos visuomenės ir barbariškos tautos (kaip Vakarų civilizacijos

²⁵ Nors karas dėl Smolensko truko trejus metus, prieš Pskovą ir Naugardą užteko pažvanginti ginklais. Žygimantas Augustas, auklėtas Vytauto Didžiojo pavyzdžiu, pranoko pastarąjį: grasindamas Pasvalyje sutelkta LDK kariuomene ir siūlydamas gynybą nuo Maskvos jis pasiekė pergalę, apie kurią net nesvajotojo jo kultinis giminaitis – pajungė Livoniją. Ši pergalė įtvirtino Lietuvos kaip Vakarų krikščionybės forposto rytuose reputaciją, juolab kad naujakrikštai gynė savo pirmuosius (Mindaugo) krikštytojus.

²⁶ Prisiminkime misionieriaus Jeronimo Silvano Pragiškio, reikalavusio iškirsti šventus ažuolynus, išvijimą iš šalies.

²⁷ Apie ateities prisiminimo koncepciją žr. (Kačerauskas 2007).

²⁸ Kaip žinia, geriausia gynyba – puolimas: pagoniškosios gynybos nuo Vakarų civilizacijos intervencijos rezultatas – ekspansija į rytus (*Drang nach Osten*), kur buvo mobilizuojamos jėgos kovai su Vakarais.

²⁹ Kaip minėjau, pagoniškosios kultūros mirties valanda truko ne vieną šimtmetį.

³⁰ Rusėnų kalba ir raštas valstybės kanceliarijoje ir ypač teismuose iki pat XVII a. pab. išliko kaip Lietuvos savarankumo Lenkijos atžvilgiu aspektas. „Lietuviška“ dailė, kurią reprezentuoja Katedros požemių ir Trakų pilies sieninė tapyba, eksportuota net į vakarus, t. y. į Lenkiją (Bumblauskas 2005).

³¹ Pagoniškieji kultūros elementai atmirė, o unitų bažnyčia buvo uždrausta caro Nikolajaus I (1839 m.).

³² Baltarusių etnosas XIX a. II pusėje neturėjo svarbaus vaidmens.

ir pagoniškosios Lietuvos) skirtis Toynbee'o samprotavimuose dažnai pagrįsta vakarietiška perspektyva ir apriorišku pirmenybės Vakarų civilizacijai pripažinimu. Tačiau pats Toynbee's tvirtina, kad kalbant apie civilizacijų pasiekimus militaristinis konkrečiai ir techninis apskritai pranašumas neimtinai domėn. Trečia, karinė ekspansija nebūtinai yra civilizacijos žlugimo simptomas, ji gali sutapti (kaip Vytauto Didžiojo laikų Lietuvoje) su kultūrinio pakilimu, nors kultūros augimas, sąlygotas kūrybinių mainų, trina ir civilizacines skirtis. Karinė ekspansija gali būti gynybos taktika (Lietuvos etninių žemių, drauge – pagoniškosios kultūros relikto³³ apsauga sukuriant buferines užtvartas). Karas ir civilizacijos plėtra – neišskiriami: besiplėsdama civilizacija susiduria su kitų visuomenių priešišku, be to, civilizacijos sala įgauna kontūrus (ribas) tik kariaudama. Ketvirta, naujoji žemė³⁴ (kuria tapo tėvonija) kaip stimulus mūsų atveju tarnavo ne tik kultūros pagyvėjimui, bet ir civilizacinio savitumo (ribos) ištrynimui perimant Vakarų laimėjimus. Penkta, naujas Vakarų forpostas vaidmuo³⁵ ne tik sutelkė daugiatautę ir daugiatiybinę LDK visuomenę (gyvavusią dar bent šimtą metų praradus valstybingumą XVIII a. pab.), bet ir tapo tapatumo krizės, atvedusios į skilimą, pradžia.

Grįžkime prie klausimo: ar LDK visuomenė bent vienu minėtu atveju laikytina atskira civilizacija? Lietuvoje istorikas A. Bumblauskas linkęs pabrėžti pirmąją (pagoniškosios Lietuvos) bangą, filosofas Z. Norkus, atvirkščiai, – antrąją (originalų bažnytinės unijos projektą). Pasak Z. Norkaus, LDK buvusi skirtingų civilizacijų sąveikos politinis kūnas, turėjęs galimybių tapti atskira civilizacija, kurią žymi unitų bažnyčia ir kultūra. Įdomiausia yra tai, kad savita Lietuvos civilizacinė vertė čia siejama su nelietuviškais etnine prasme sandais, nors unijos projektas subrendo lietuvių politikų galvose³⁶. Klausimas: ar civilizacijai būtinas kitybiškumo aspektas, kitos civilizacijos priemaišos? Kokia šių priemaišų dalis daro civilizaciją savita? Lietuvos istorija pamokanti: šios priemaišos dar mažiau toleruojamos nei „gryni“ sandai kitų civilizacijų, iš kur jos kilo, tarsi pripažįstant jas esant civilizaciniu katalizatorium, tarnaujančiu priešiskai civilizacijai³⁷.

A. Bumblauskas kelia sau uždavinį pateikti Lietuvos kultūros savitumus parodant jos sąsajas bei veiksnis. Pripažindamas krikšto svarbą Bumblauskas matuoja iškilus Lietuvos kultūros įvykius (knygų leidybą, universiteto įkūrimą, baroko suklestėjimą) šimtmečiais nuo krikšto. Viena, taip tarsi paneigiama krikščioniškos Lietuvos savarankiška civilizacinė vertė. Šia prasme Lietuva visada yra pasmerkta būti besivejančia, o jos bio-grafija vertintina tik kaip krikščioniškas įrašas naujakrikšto baltoje marškoje, t. y. *tabula rasa*³⁸. Kita, tam tikri kultūros reiškiniai formuodamiesi Lietuvos aplinkoje su visais minėtais recidyvais gali tapti (ir tampa) ne tik saviti, bet ir iškilūs: paminėtina Vilniaus baroko mokykla ir Čiurlionio kūryba.

³³ Pagoniškoji žodinė kultūra netiko pradėtos krikščioninti Lietuvos visuomenės bio-grafijai, t. y. įrašymui į krikščioniškąją Europos istoriją. Vytauto Didžiojo rusėnų ir lotynų kalbų pasirinkimą kuriamai LDK rašytinei teisei galima aiškinti ir kaip būdą „apginti“ lietuvių kalbą nuo rašto (t. y. Vakarų civilizacijos) invazijos. Gavusi lotyniškąją raštą (XVI a.) pagoniškoji kalba tapo krikščioniškoji, t. y. prarado civilizacinį savitumą. Teisė – visuomenės bio-grafija, kitaip tariant, jos architektų žiūros įrašymas į sektinų nuorodų sąvadą. Drauge tai – jos architektų (kaip antai Vytauto Didžiojo ar A. Goštauto) įsirašymas į visuomenės raidos metraščių.

³⁴ Tiesa, Lietuvos istorijos atveju galima kalbėti ir apie naująją žemę tiesiogine prasme: lietuvių kolonistų gyvenvietės (Bumblauskas 2005) buvo nutolusios toli rytuose. Jos kaip būsimas Vakarų civilizacijos forpostas sulaukė ypatingo valdovo, fundavusio katalikų bažnyčias, dėmesio.

³⁵ Plg., Toynbee'o vaidmenų sukeitimo doktrina.

³⁶ Vytauto Didžiojo.

³⁷ Unitų bažnyčia caro buvo uždrausta, nors katalikų – toleruojama.

³⁸ Šiuo požiūriu Bumblauskas, ieškantis Lietuvos pagoniškosios civilizacinės vertės, prieštarauja sau.

Taigi trečioji civilizacinė banga sietina su Vakarų kultūros plėtote. Lietuva³⁹ visada išliks civilizaciniu pakraščiu, neturinčiu savarankiškos vertės. Nebent mums lemta nušviesti Vakarų civilizaciją naujais aspektais, sumišus mūsų istoriniams ir kultūriniais recidyvams su mūsų bendrais Europos siekais.

VIETOJ IŠVADŲ: BIOGRAFIJA IR BIOGRAFAI

Atrodo, liko neatsakytas klausimas apie biografijos vaidmenį civilizacijos plėtroje. Tačiau šis klausimas nebuvo užmirštas. Rašinio tikslas nėra Toynbee'o civilizacijų teorijos kritika, kuriai reikalinga nuodugni Toynbee'o doktrinų analizė. Drauge su iškiliiu britų istorijos filosofu norėta panagrinėti ribinį civilizacijos atvejį – LDK visuomenę, kuri nuėjo kelią nuo Vakarų civilizacijos priešo iki jos forpostu rytuose. Ši subcivilizacija, kurios savitumas nyko keičiantis jos vaidmenims, traktuotinas kaip visuomenės gyvenimo įrašymas (bio-grafija) į Vakarų civilizacijos eigą nuo gimimo iki mirties. Kitas biografijos aspektas: visuomenė yra vedama savo biografų, kurie ir įrašo ją į tam tikros civilizacijos metraščių. Dėka biografijos kaip įrašymo į tam tikrą civilizacinę aplinką išskyla visuomenė, kurią veda kūrybiniu keliu jos biografas. Dėl šių dviejų aspektų biografija laikytina tam tikros (ypač ribinės) civilizacijos kontroliniu principu. Abiem atvejais turime reikalą su egzistencine prieiga, kuria vadovautasi interpretuojant mirusio politinio kūno – LDK visuomenės – gyvenimą. Tačiau mirtis, žyminti tam tikrą išbaigtą visumą, kuri turi dalį mūsų egzistencinėje kūryboje, yra gyvenimo aspektas.

Gauta 2008 08 10

Priimta 2008 09 04

Literatūra

1. Bumblauskas, A. 2005. *Senosios Lietuvos istorija*. Vilnius: R. Paknio leidykla.
2. Davies, N. 1998. *Dievo žaislas. Lenkijos istorija*. T. 1. Vilnius: LRS leidykla.
3. Kačerauskas, T. 2006. „Globalizacija ir tautinė egzistencija“, *Logos* 45: 18–27.
4. Kačerauskas, T. 2007. „Egzistencinė kalba ir kalbinė egzistencija“, *Santalka* 15(3): 45–52.
5. Kačerauskas, T. 2006. *Filosofinė poetika*. Vilnius: Versus aureus.
6. Kavolis, V. 1998. *Civilizacijų analizė*. Vilnius: Baltos lankos.
7. Mickūnaitė, G. 2008. *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis*. Vilnius: VDA leidykla.
8. Miłosz, Cz. 1980. *Dolina Issy*. Paris: Institut litteraire (vert. į liet. k. Milošas, Č. 1991. *Isos slėnis*. Vilnius: Vaga).
9. Norkus, Z. 2007. „Apie antrąjį Kijeų, kurio taip ir nebuvo: Lietuvos Didžioji kunigaikštystė lyginamosios istorinės imperijų sociologijos ir tarptautinių santykių teorijos retrospektyvoje“, *Politologija* 1(45): 3–78.
10. Rowell, S. C. 2001. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos.
11. Schmitt, C. 1991. *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Duncker & Humblot.
12. Тойнби, А. Дж. 1991. *Постигжение истории*. Москва: Прогресс.

³⁹ Turbūt tą patį galima pasakyti apie Lenkiją ir Baltarusiją.

TOMAS KAČERAUSKAS

Biography as a control principle of civilization: the case of GDL's policy

Summary

In the paper, biography is treated in two ways: 1) as the accommodation of a certain period of a sub-civilization to the environment of civilization and 2) as the inscription of a prominent actor who has determined the changes of a (sub-)civilization into the historical memory of society. According to the author, both the first and the second cases interconnect and thus form the identity of us as parts of a historical society. There are analysed two historical periods of the Grand Duchy of Lithuania (GDL) in transition: during the formation of Christian society and the integration of citizens' community into a special sub-civilization of the church union. The author highlights the figure of Vytautas the Great as the GDL biographer who inscribed Lithuanian society into the chronicle of Western civilization (spread of Christianity) and provided to it a special grade of Western civilization (the idea of the church union). Referring to the GDL case, the author criticizes Toynbee's theory of civilization as too aprioric and abstract. Three theses are developed: 1) a civilization emerges only as a creative whole hostile to other cultures; 2) paganism (in the broad sense as civilization and in the narrow sense as religion) in the centre of Europe had persisted as a political compromise, a special formula of political peace known as *pax lithuanica*; 3) the factor of the development of civilizations is their interconnection which erases differences among them and thus the distinctive features of a separate civilization.

Key words: civilization, biography, existence, historical memory, crisis of identity